

Politički i gospodarski spon Njemačke nakon ujedinjenja 1871. godine

Ezgeta, Mario

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:350347>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-10-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

HRVATSKI STUDIJI SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

MARIO EZGETA

**POLITIČKI I GOSPODARSKI USPON NJEMAČKE
NAKON UJEDINJENJA 1871. GODINE**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 11. rujna 2020.

HRVATSKI STUDIJI SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ODSJEK ZA POVIJEST

**POLITIČKI I GOSPODARSKI USPON NJEMAČKE
NAKON UJEDINJENJA 1871. GODINE**

ZAVRŠNI RAD

KANDIDAT: MARIO EZGETA

MENTOR: KRISTINA MILKOVIĆ, doc. dr. sc.

Zagreb, 11. rujna 2020.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. PUT DO UJEDINJENJA	2
1.1. PRUSKO-DANSKI RAT KAO UVOD U NJEMAČKI SUKOB.....	2
1.2. POLOŽAJ PRUSKE UNUTAR NJEMAČKOG SAVEZA NAKON PRUSKO-AUSTRIJSKOG RATA	3
1.3. PRUSKO-FRANCUSKI RAT I UJEDINJENJE NJEMAČKE.....	4
2. GOSPODARSKE PRILIKE U NOVOOSNOVANOM CARSTVU.....	7
2.1. POČECI INDUSTRIJALIZACIJE I GOSPODARSKOG NAPRETKA	7
2.2. RAZVOJ GOSPODARSTVA NAKON KRIZE SEDAMDESETIH GODINA	8
2.3. ZNANSTVENI NAPREDAK I STRUČNO ŠKOLOVANJE KAO PREDUVJET ZA BRŽI RAZVOJ	10
3. VANJSKA POLITIKA.....	11
3.1. RAVNOTEŽA SNAGA NAKON PROGLAŠENJA NJEMAČKOG CARSTVA 1871. GODINE.....	11
3.2. NJEMAČKA KAO ARBITAR NA BERLINSKOM KONGRESU 1878. GODINE.....	12
3.3. BISMARCKOVA MREŽA SAVEZA.....	13
3.4. AGRESIVNA NJEMAČKA VANJSKA POLITIKA NAKON OTPUŠTANJA BISMARCKA	15
ZAKLJUČAK	16
POPIS LITERATURE.....	17

UVOD

Nakon nastanka Njemačkog Carstva u srcu Europe, dolazi do nagle promjene ravnoteže snaga koja je vladala na Starom kontinentu. Europske države i monarhije poput Francuske, Engleske, Rusije i Austrije¹ stoljećima su svojim vojnim, gospodarskim i tehnološkim napretkom i teritorijalnim ekspanzijama gradile status velesila. Njemačka je s druge strane u nekoliko desetljeća dostigla istu stepenicu kao stare sile.

Ovaj rad prikazat će isprepletenost njemačke vanjske politike i gospodarskog rasta, na način da je putem jačanja privrede Njemačka stvorila temelj kojim bi stekla status velesile. Objasniti će ujedinjenje mnogobrojnih njemačkih kneževina, kraljevstva i slobodnih gradova u jedinstvenu njemačku naciju pod vodstvom Pruske. Navođenjem najvažnijih čimbenika brzog gospodarskog rasta pružit će se jasnija slika zbog čega su se ostale europske sile osjećale ugroženim eksponencijalnim rastom njemačke privrede. Kronološki gledano, rad prati rast utjecaja Njemačkog Carstva na europska i svjetska događanja u razdoblju od 1860-ih, kao faza prije ujedinjenja i početka 20. stoljeća, kada je konačno dovršena mreža političkih i vojnih saveza. Istraživanja na temu gospodarske i političke povijesti ovog razdoblja ima mnogo, no prvenstveno se odnose na jednu od dvije navedene cjeline. Za pisanje rada najviše sam koristio literaturu američkih i njemačkih autora, čijih radova na ovu temu ima najviše, te nastojao putem na kraju navedene cjelokupne literature, prikazati povezanost političkog i gospodarskog uspona Njemačke.

¹ Austrija će u radu označavati Habsburšku Monarhiju.

1. PUT DO UJEDINJENJA

1.1. Prusko-danski rat kao uvod u njemački sukob

Pruska je od 18. stoljeća, izuzevši Austriju, bila vodeća vojna sila njemačkih zemalja. Još od doba Fridrika II. Velikog i Sedmogodišnjeg rata, širila je svoj teritorij na okolna područja. Stvaranje dominantnog položaja među njemačkim zemljama Pruska postiže nakon povlačenja Napoleonove vojske, što ju dovodi u sukob s glavnim protagonistom Njemačkog saveza-Austrijom. Pruski kralj Wilhelm 1862. godine na mjesto kancelara postavlja provincijskog plemića Otta von Bismarcka, koji svojim umijećem manipulira europskom pozornicom, pa i samim kraljem kako bi iznudio najbolji mogući ishod za Prusku. Bismarck rješenje pruskog položaja u Njemačkom savezu nije vidio u nagodbenoj politici s Austrijom, već u ratu koji bi promijenio odnose snaga.²

Prvi veliki uspjeh na vanjskopolitičkoj sceni bilo je izigravanje Danske oko pitanja Schleswig-Holsteina. Nakon što je danski kralj Fridrik VII. 1863. godine izdao patent o nedjeljivosti Schleswiga i Holsteina³, Bismarcku se ukazala prilika da pobjedi na dva fronta. U vojvodstvu Holstein većinsko stanovništvo činili su nijemci, isto kao i u južnom Schleswigu. Pruski kralj stekao bi velike simpatije unutar države aneksijom vojvodstava i povezivanjem njemačkog naroda s matičnim zemljama. Prema van, ne bi dopustio nevelikoj sili, kao što je Danska, da provociranje Pruske ne završi bez posljedica.⁴ U drugoj polovici ratne 1864. godine, Prusi nizahu pobjedu za pobjedom protiv Danske, koja je 30. listopada primorana na potpisivanje primirja. Bečkim ugovorom Schleswig-Holstein pod zajedničkom je upravom Pruske i Danske.⁵ Austrija je uz Dansku bila drugi gubitnik rata. Austrijska vojska odsječena je od svoje zemlje, a u slučaju sukoba oko podjele vlasti u sjevernim pokrajinama, činila se izgubljenom. Austro-pruski sukob je odgođen Gaštajnskom konvencijom, kojom je Austriji pripala uprava nad Holsteinom, a

² Kurt KERSTEN, *Bismarck i njegovo doba*, prev. Mila Dimić, Nolit, Beograd, 1936.

³ K. KERSTEN, n.dj., 148.

⁴ K. KERSTEN, n.dj., 149.

⁵ K. KERSTEN, n.dj., 150.

Pruskoj nad Schleswigom.⁶

1.2. Položaj Pruske unutar Njemačkog saveza nakon prusko-austrijskog rata

Podjela tzv „nedjeljivih“ pokrajina Schleswiga i Holsteina zaoštrila je austrijsko-pruski spor. Pruski kralj na sjednici ministarskog savjeta, 21. veljače 1866. godine, izjavljuje kako prusku pomisao na rat ne smije spriječiti u ostvarivanju njenih ciljeva, što je bio prvi nagovještaj rata od strane samoga kralja.⁷ Bismarck je znao kako rat protiv Austrije neće moći započeti zbog Schleswig-Holsteina, pa je u prvi plan stavio pitanje reforme Saveza putem općih izbora.⁸ Vlada u Beču bila je svjesna predstojeće borbe za prevlast nad Njemačkim savezom. S obje strane tražio se povod kako bi se protivničku stranu predstavilo za agresora. Nakon što se Italija otvoreno svrstala na prusku stranu, Beč je prisiljen mobilizirati čete.⁹ Unatoč tomu što je bila svjesna lošeg stanja vojske, Austrija nikako nije htjela pristati na ultimatum. Jedine su joj se nade nalaze u jednakoj antipatiji ostalih njemačkih zemalja usmjerenoj protiv pruske dominacije. Ostale europske velesile nadale su se dugom ratu, koji bi iscrpio obje države u borbi za vlast nad Njemačkim savezom. Napoleon III. je od Bismarcka dobio zeleno svjetlo za pregovore oko ustupanja jednog dijela lijeve obale Rajne, na koju su bile uprte oči francuske javnosti još od povlačenja moćne Napoleonove vojske, u zamjenu za neutralnost. Govorilo se o oblasti Saara, bogatu ugljenom i još nekim područjima kao što je pruski grad Trier.¹⁰ Ovaj čin veleizdaje ne bi bio olako prihvaćen od strane njemačke javnosti, no ovakve ponude svakako ostaju unutar malog kruga ljudi.

Prijestolnice austrijskih saveznika zauzete su u kratkom vremenu. Hannover je kapitulirao, Saska je zaposjednuta bez otpora, a Prusi su umarširali već duboko u Bavarsku. Porazom austrijsko-saske vojske u bitci kod Königsgrätza, Austrija se izložila mogućnosti potpune okupacije od strane Pruske. Bila je to neočekivano brza pobjeda pruskih četa, izborna pomoću nadmoći pruskog oružja i vojnog vodstva pod zapovjedništvom Helmutha von Moltkea. Pobjeda Prusa izazvala je momentalne reakcije na dva europska dvora. Rođak pruskog kralja, ruski car

⁶ K. KERSTEN, n.d., 153.

⁷ K. KERSTEN, n.dj., 156.

⁸ K. KERSTEN, n.dj., 158.

⁹ Hagen SCHULZE, *Kratka njemačka povijest*, prev. Filip Šimetin Šegvić, University Press, Srednja Europa, Zagreb, 2012, 78.

¹⁰ K. KERSTEN, n.dj. (2), 160.

Aleksandar III. čestita mu na pobjedi, no izražava zabrinutost zbog nacionalnih pokreta što ih je Bismarck dao raspirati po Mađarskoj i Češkoj, koristeći se metodama u potpunosti suprotnim svjetonazoru jednog provincijskog plemića. Upravo su te parole prouzročile nemire i u ruskom dijelu Poljske. Naravno, nije to bio jedini razlog takve reakcije. Ruski se car pribojavao pretjeranom jačanju jedne njemačke strane, posebice ako bi to štetilo unutarnjem poretku Austrije, na koju se gledalo kao čuvara konzervatizma. Napoleon III. koji je nastupio kao arbitar, nudi Bismarcku svoje posredovanje. Mirom u Pragu Austrija je istisnuta iz Njemačkog saveza. Novonastali Sjevernonjemački savez obuhvaćao je teritorije sjeverno od Majne, a putem vojne konvencije i još postojećeg carinskog saveza bio je povezan s južnim njemačkim državama.¹¹ Pritisak međunarodne diplomacije učinio je da i pobjednici izgledaju kao gubitnici. Napoleon ostaje praznih ruku, bez lijeve obale Rajne i bez Venecije, koju su zaposjeli talijanski vojnici. Rusi će dobiti novog suparnika na Balkanu u Austriji koja napušta Njemački savez. Upravo se austrijsko istupanje iz Saveza uzima kao etapna pobjeda Bismarckove politike širenja moći Pruske na ostale njemačke zemlje. Ruska intervencija, s objašnjenjem čuvanja prava legitimnosti, spriječila je pruskog kralja Wilhelma u svrgavanju svih njemačkih kneževa koji su stali na stranu Austrije. Hessen je bio pod zaštitom ruskog cara, a Saska je izbjegla okupaciju. S druge strane, Hannover, Nassau, Kurhessen i grad Frankfurt na Majni anektirani su od strane Prusa. Vladalo se čisto vojnički, uprava je prusificirana a kneževi su protjerani iz svojih domova.¹²

1.3. Prusko-francuski rat i ujedinjenje Njemačke

Tijekom 1868. godine ispraznilo se španjolsko prijestolje. Kandidata je bilo mnogo, no nakon što su portugalski i jedan talijanski princ odbili krunu, izbor je pao na Leopolda iz sporedne linije Hohenzollerna.¹³ Bismarck je prepoznao savršenu zamku. Okruživši teritorijalno Francusku pomoću Hohenzollerna na španjolskom prijestolju, odbio bi daljnju mogućnost francuskih napada na njemački teritorij¹⁴. Tražio je povod za rat kako bi riješio „njemačko pitanje“ u korist Pruske. Otto von Bismarck je i u ovoj situaciji razmišljao korak, dva u naprijed. Znao je kako svoje ime i

¹¹ H. SCHULZE, n.dj. (9), 79.

¹² K. KERSTEN, n.dj. (2), 170-171.

¹³ K. KERSTEN, n.dj. (2), 186.

¹⁴ Geoffrey WAWRO, *The French-Prussian War: The German conquest of France in 1870-1871*, Cambridge university Press, New York, 34.

politiku udaljiti od kandidature tako što je stvorio sliku kako se pri odluci o prihvaćanju prijestolja radi o osobnoj tj. obiteljskoj odluci. Nakon što je Leopold uporno odbijao ponudu savjetovavši se s obitelji na čelu s Wilhelmom I., slomljen pod Bismarckovim pritiskom 19. lipnja 1870. prihvaća ponudu španjolskog prijestolja.¹⁵ Nakon uzrujane reakcije iz Francuske, njemački car Wilhelm na posredovanje francuskog izaslanika Benedettija, odlučio je povući kandidaturu. Wilhelm je bio spreman pristati, zaključivši u pismu Napoleonu, da će obavijestiti i medije. Upravo je ovaj dokument pod nazivom Emska Depeša, promijenila ishod sukoba u potpunosti. Naime, Bismarck je u društvu s generalima Roonom i von Moltkeom tekst depeše promijenio do neprepoznatljive mjere. Kako navodi autor knjige „*Bismarck i njegovo doba*“ Kurt Kersten: „... u prisustvu svojih gostiju otpoče Bismarck da precrtava u telegramu, napisa ga ponovo, preinači ga sasvim. Nije možda samo zbio rečenice, već je napravio potpuno nov koncept, uvredljiv, izazovan po obliku i sadržaju. Sve što je izgledalo plašljivo i neodlučno izbrisano je...“.¹⁶ Prije nego što je falsificiran dokument dospio do Pariza, Bismarck ga je objavio kroz svoje medije. Vijest o Emskoj Depeši proširila se po Francuskoj putem njemačkih novina. Napoleon III. morao je radi velikog pritiska reagirati kao razjareni bik¹⁷. Pruska je dobila svoj rat.

Francuska 19. srpnja 1870. godine objavljuje rat Pruskoj, što je rezultiralo osjećajem jedinstva između sjevernih i južnih njemačkih zemalja. Porast njemačkog nacionalizma uzeo je zamaha u Bavarskoj, Badenu i Würtembergu. Jedinstven nastup stoljećima razjedinjenih Nijemaca protiv stare europske velesile, veća mobilnost vojske i stručniji zapovjedni kadar bili su ključni za brzu pobjedu Nijemaca. Nakon bitke kod Sedana, u rujnu 1870-te, Napoleon III. zarobljen je s preko sto tisuća vojnika.¹⁸

Među svim tim događajima gotovo da se izgubilo pitanje ujedinjenja Njemačke. Bismarck u

¹⁵ K. KERSTEN, n.dj. (2), 188.

¹⁶ K. KERSTEN, n.dj. (2), 196.

¹⁷ G. WAWRO, n.dj. (14), 37.

¹⁸ Tomislav KARDUM, *Vanjska politika Njemačkog Carstva 1871.-1890.*, Despot Ininitus, Zagreb, 2020, 30-31.

strahu od ponovne Frankfurtske deputacije¹⁹, ubrzava proces ujedinjenja. Ponuda carske krune Wilhelmu mora doći od kneževa, a ne od naroda kao što je slučaj bio revolucionarne 1848.²⁰ Kralj Wilhelm traži titulu cara Njemačke „*Kaiser von Deutschland*“ što bi bilo protuustavno zbog ne posjedovanja teritorijalne vladi. Bismarck ga pokušava zadovoljiti titulom njemačkog cara, „*Deutscher Kaiser*“ predstavljajući ga na taj način kao na suverena svih Nijemaca. Dilemu je riješio badenski vojvoda, uzviknuvši na krunidbi 17. siječnja u Versaillesu „živio car Wilhelm!“ čime je izbjegnuta nezgodna mogućnost odbijanja carske krune od strane Wilhelma zbog titule njemačkog cara. Ujedinjenje je na kraju ostvareno pod okriljem visokog plemstva, što im je omogućilo da u novom carstvu ostanu na vlasti. Upravo je ujedinjenjem pod pristankom aristokracije osigurano kako će moguća predstavnička tijela građanstva imati nevelik utjecaj na odluke vladajućeg staleža. Ovim rješenjem Bismarck je uklonio mogućnost liberalne vlasti.²¹

¹⁹ Pruski kralj Friedrich Wilhelm IV. odbio je carsku krunu ponudenu od predstavnika Frankfurtskog parlamenta. Parlament je činio prvu svenjemačku ustavotvornu skupštinu. Članovi su predstavljali cijeli njemački narod, međutim bili su većinom iz redova liberalnog građanstva.

²⁰ K. KERSTEN, n.dj. (2), 226.

²¹ K. KERSTEN, n.dj. (2), 236.

2. GOSPODARSKE PRILIKE U NOVOOSNOVANOM CARSTVU

2.1. Počeci industrijalizacije i gospodarskog napretka

Kao prvu etapu njemačkog gospodarskog razvoja možemo uzeti razdoblje od početka druge polovice 19. stoljeća do sloma burze 1873. godine.²² Okosnica njemačkog gospodarstva u godinama koje su prethodile ujedinjenju bila su obiteljska poduzeća, koja će kasnije izrasti u dionička društva zahvaljujući dobroj organizaciji upravljanja i drugim čimbenicima o kojima će biti riječ u daljnjem tekstu. Ne treba zanemariti kako je u društvu vladala loša slika o poduzetnicima, iako nisu postojale pravne zapreke koje bi pojedinca spriječile za ulazak u poduzetničke vode. Pripadnici visokog plemstva i srednjeg građanstva, među kojima je akumuliran najveći kapital, osjećali su određenu averziju prema poduzetnicima čiju su djelatnost smatrali egoističnim pokušajima pojedinca usmjerenim na brzo bogaćenje. Nakon što se na industrijalizaciju počelo gledati kao sredstvo za povećanje moći države i time ostvarenje političkih ciljeva, umanjani su zastarjeli pogledi plemićkih staleža prema industriji.²³

Pruska vlada, sastavljena pretežito od zemljoposjednika i aristokracije, nije imala poseban program za razvoj industrije. Ipak, investicije u javne radove, poboljšanje prometnih puteva, protekcionističke mjere za zaštitu domaćih proizvođača i stvaranje Njemačkog carinskog saveza 1834. godine, pospješuju daljnji razvoj. Važnost razvoja i širenja prometnih puteva leži u povezivanju industrijskih središta sa širim zaleđem. U ovu kategoriju spada i izgradnja željezničke mreže koja je započela 40-ih godina 19. stoljeća koja je postala pogon za daljnji razvoj industrije. Povezivanjem Pruske i područja zapadnih njemačkih zemalja, stečenih nakon Napoleonskih ratova 1815. godine, otvorila se mogućnost brzog prebacivanja proizvoda s jednog kraja Njemačke na drugi. U prvim godinama nakon ujedinjenja, željeznica je trošila više od polovice proizvodnje željeza i četvrtinu ukupne proizvodnje ugljena.²⁴

²² Ulf DIRLMEIER, *Povijest Njemačke*, prev. Vlatka Ana Laco i Sonja Perković, Barbat, Zagreb, 1999, 185.

²³ Enrico CRAVETTO (Ur.), *Kolonijalna carstva i imperijalizam*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, 2008, 163-164.

²⁴ E.CRAVETTO, n.dj. (23), 166-167.

2.2. Razvoj gospodarstva nakon krize sedamdesetih godina

Kolapsom Bečke burze 1873. godine na kratko je zaustavljen eksponencijalni gospodarski rast i naglo bogaćenje pojedinaca i velikih poduzeća.²⁵ Razdoblje ekonomske depresije sedamdesetih godina uzdrmalo je stanovništvo. Unatoč tome, od osamdesetih godina bilježi se rast bruto socijalnog proizvoda i industrijske proizvodnje. Razvoj njemačkih poduzetnika bio je u stalnom usponu, oponašajući i unaprjeđujući zapadnoeuropske uzore. Udio kemijske i elektroindustrije raste kroz godine krize te se čak spominje „druga njemačka industrijska revolucija“. Unatoč tome, agrarni sektor pada u sve veću krizu uzrokovanu pojavom jeftinih žitarica i namirnica koje dolaze izvan Carstva, najviše američke i ruske robe. Ne smije se zanemariti da je Njemačko Carstvo bilo kako industrijska tako i agrarna zemlja. Tranzicija malih i srednjih poljoprivrednika, obrtnika i trgovaca bila je mukotrpan proces u kojem se mnogi nisu snašli, što je rezultiralo gubitkom statusa u društvu i najvažnijeg izvora egzistencije. Ovaj je proces raspadanja uzrokovan velikim industrijama i stalnim tehnološkim napretkom, posebice u proizvodnji strojeva.²⁶

Godine 1893. dolazi do osnivanja Saveza poljoprivrednika.²⁷ Kao najveću prijetnju svojim interesima i dobrobiti seljaka obilježili su porast moći banaka, migracije sa sela u sve veće gradove i utjecaj buržoazije u njemačkoj politici u suradnji s Bismarckom. Ipak, postojala je jedna poveznica koja ih je nagnala na suradnju s industrijalcima. Uvođenje zaštitnih carina bilo je jednako zahtijevano s obje strane, te se djelovalo u tom smjeru. Bismarck je pozdravio stapanje „raži i čelika“ kao korisnog za borbu protiv „neprijatelja Carstva“. ²⁸

Nisu svi dijelovi spomenutih gospodarskih grana bili jednako pogođeni krizom prilagodbe. Graditeljstvo je uzelo zamaha radi sve većeg povećanja broja stanovnika u gradovima, što je rezultiralo nicanjem dijelova grada namijenjenih isključivo za stambeni prostor radnika. I obrazovano građanstvo, koje je zauzelo ključne pozicije u pravu, medicini, kulturi i obrazovanju, nastojalo je vizualizirati svoj društveni status. Reflektirajući svoju kulturu gradnjom velebnih

²⁵ H. SCHULZE, n.dj. (9), 89.

²⁶ U. DIRLMEIER, n.dj. (22), 185-186.

²⁷ Cristoph NONN, *Das deutsche Kaiserreich: Von der Gründung bis zum Untergang*, Verlag C.H. Beck, 2017, 86.

²⁸ U. DIRLMEIER, n.dj. (22), 187.

opernih kuća, spomenika, muzeja, privatnih palača, kolodvora i impozantnih gradskih vijećnica.²⁹

Industrijalizacija njemačkog gospodarstva pratila je s jedne strane prirodan razvoj zapadnoeuropske industrije, no s druge strane bila je i proizvod svjesne modernizacije vladajućih. Glavni čimbenik intenzivnog razvoja dolazi od same države na čelu s Pruskom.³⁰ Već spomenuto jačanje države putem industrije i lakše ostvarenje političkih ciljeva van granica glavni su uzrok izdavanja velikih kredita, koji su u početku bili rezervirani isključivo za željeznicu zbog velikih financijskih potreba. Banke su obično izdavale kratkoročne kredite, što se promijenilo tranzicijom obiteljskih poduzeća u velike koncerne. Ovaj razvoj tj. preobražaj možemo objasniti kroz više čimbenika koji su ubrzali sami proces.³¹

Zbog ratova koje je Pruska vodila protiv Austrije i Francuske dolazi do velikih vojnih narudžbi koje pospješuju određene sektore industrijske proizvodnje. Povećanje broja stanovnika s 15 milijuna sredinom 18. stoljeća na 35 sredinom 19. dovodi do velikog proširenja unutarnjeg tržišta. Liberalizacija zakona o izdavanju dionica i općenito smanjenje udjela države u pojedinim korporacijama omogućuje priljev stranog kapitala. Sve veća suradnja banaka i industrije započinje u ranim sedamdesetim godinama, a nastavlja se većim intenzitetom nakon gospodarske depresije koja je poharala njemačko gospodarstvo sedamdesetih i početkom osamdesetih godina 19. stoljeća. Kao rezultat te suradnje obiteljska poduzeća se u razdoblju između 1886. i 1895. godine pretvaraju u više od 1600 dioničkih društava.³²

Kriza koja je pogodila Njemačku stvorila je industrijske koalicije, kojima je cilj bio smanjiti troškove proizvodnje i upravljati cijenama na tržištu. Pojava kartela, najčešće u teškoj industriji, tijekom osamdesetih godina 19. stoljeća dovela je do monopolističkog režima unutar određenog industrijskog sektora. Po podacima Ernesta Cravetta, industrijske koalicije koje su osnovane na području Ruhra kontrolirale su 80% proizvodnje ugljena, 100% kalijeva karbonata, 48% cementa, 50% sirovog čelika i 20% željeza. Ne treba čuditi da su karteli igrali i važnu ulogu u vladi pomoću kapitala kojim su utjecali na političke odluke, pa čak i na novine kojim se nastojalo manipulirati javnim mišljenjem.³³

²⁹ U. DIRLMEIER, n.dj. (22), 171.

³⁰ Hans-Ulrich WEHLER, *Das Deutsche Kaiserreich 1871-1918*, Kleine Vandenhoeck-Reihe, 1999, 11.

³¹ E. CRAVETTO, n.dj. (23), 170.

³² E. CRAVETTO, n.dj. (23), 169-170.

³³ E. CRAVETTO, n.dj. (23), 172.

2.3. Znanstveni napredak i stručno školovanje kao preduvjet za brži razvoj

Suradnja znanstvenika s industrijom stvorila je pogodan teren za rapidan razvoj pojedinih industrijskih grana. Nijemci su među prvima koji su shvatili da je za daljnje usavršavanje proizvoda važna suradnja sa znanstvenim krugovima na sveučilištima, ali i osnivanje vlastitih laboratorija unutar tvornica (tvrtke Bayer i Siemens). Njemačka kemijska i elektromehanička industrija upravo su uskom suradnjom s istraživačima stekli vodeći položaj nad konkurencijom.³⁴

Radnici u tvornicama najčešće nisu imali kvalitetno obrazovanje. Njihovo skromno porijeklo osudilo ih je na fizičke poslove pod lošim radnim uvjetima. Visoka stručna sprema nije bila preduvjet za zapošljavanje na višim položajima u industriji, ali ipak krajem 19. stoljeća dodatno školovanje radnika u sklopu poduzeća postaje više pravilo nego iznimka. Od 1880-te zakonom je propisano da svako poduzeće mora odvojiti nekoliko sati tjedno za dodatno usavršavanje znanja i vještina putem večernjih škola i tečajeva. Tečajeve su organizirale tehničke škole, ali i same tvornice kojima je cilj bio stvoriti kadar stručnih zaposlenika koji bi postali voditelji odjela. Njemačka je time raspolagala velikim brojem stručnih radnika što je pridonijelo stvaranju prednosti nad britanskim gospodarstvom.³⁵

³⁴ E. CRAVETTO, n.dj. (23), 171-172.

³⁵ E. CRAVETTO, n.dj. (23), 173-174.

3. VANJSKA POLITIKA

3.1. Ravnoteža snaga nakon proglašenja Njemačkog Carstva 1871. godine

Britanski premijer i konzervativac Benjamin Disraeli, nekoliko je tjedana nakon stvaranja Carstva izjavio kako je ujedinjenje njemačkih zemalja veći događaj nego Francuska revolucija prethodnog stoljeća.³⁶

Opijenost njemačkog naroda i vojske nakon pobjede 1871. godine dovela je u opasnost ravnotežu snaga u Europi. Mlado Njemačko Carstvo još je tražilo svoju ulogu, no niti jedna europska velesila nije imala interesa u njemačkoj dominaciji u Europi. Njemačko-francuski odnosi ostali su zategnuti nakon frankfurtskog mira.³⁷ Bismarck je sprovodio politiku slabljenja Francuske zbog svoje mržnje prema tamošnjem političkom uređenju gdje vlada demokracija, gdje buržoazija koja je u Njemačkoj potisnuta i služi kao aparat države za provođenje njenih odluka, vlada parlamentarnim putem. S druge strane, strah od sve snažnije klerikalne struje u Francuskoj koja je osuđivala Bismarckovu politiku čak i unutar samog Carstva preko svećenika u zaposjednutim pokrajinama Elzasa i Lotaringije, potvrđuje strah od francuske osvete.³⁸

Kriza se zahuktala 1875. godine kada vlast u Francuskoj preuzima Mac Mahon koji uspješno reorganizira vojsku. Stanje unutar francuske vojske bilo je daleko od spremnog za novi europski sukob, no to je bilo dovoljno za njemačke medije koji počinju uzbuđivati javnost o mogućem sukobu. Ovog puta, Europa nije reagirala po Bismarckovoj volji, te se Njemačka prvi puta našla okruženom. Počele su se stvarati veze između Pariza, Londona i Petrograda, budući njemački saveznici Italija i Austrija pregovaraju u Veneciji o agresivnoj njemačkoj vanjskoj politici. Diplomatski poraz zaključio je posjet ruskog cara Aleksandra II. Berlinu. Nastupajući kao arbitar u novonastaloj napetoj situaciji, Njemačka nije imala drugog izbora nego povući se.³⁹

³⁶ Dieter HEIN, *Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert*, Verlag C.H. Beck, 2016, 101.

³⁷ Frankfurtskim mirom zaključena je pobjeda njemačkih zemalja u francusko-pruskom ratu, te su Francuzima nametnute visoke reparacije. Upravo se njemačka nepopustljivost u pitanju visine reparacija uzima kao jedan od razloga nametanja teških uvjeta od strane francuza na Versajskoj mirovnoj konferenciji.

³⁸ K. KERSTEN, n.dj. (2), 285.

³⁹ K. KERSTEN, n.dj. (2), 289-292.

3.2. Njemačka kao arbitar na Berlinskom kongresu 1878. godine

Balkanska kriza trajala je od 1875. do 1878. godine. Ruskom pobjedom i mirom u San Stefanu 1878. godine, Rusija je zauzela golem teritorij od Osmanskog Carstva, proširivši svoj utjecaj na oslobođene Slavene. Naglo širenje ruskog utjecaja na Balkanu stvorilo je novi sukob između zapada i istoka oko pitanja dominacije na jugoistoku Europe.⁴⁰

Nakon što su Nijemci ostali neutralni za vrijeme Krimskog rata⁴¹, ostavivši dojam nezainteresiranosti u vojnom i diplomatskom pogledu, došlo je vrijeme da Berlin nastupi kao „iskreni posrednik“ u sukobu ruskih i zapadnoeuropskih interesa.⁴² Sam kongres doveo je Berlin u centar pozornosti svjetske javnosti. U srpnju 1878. godine ratificiran je ugovor kojim Srbija, Crna Gora i Rumunjska postižu samostalnost, dok je Bugarska podijeljena na tri dijela. Ovim činom Rusija gubi mogućnost izravnog pristupa Sredozemnom moru preko Bugarske, dok Austrija okupacijom Bosne i Hercegovine stvara ravnotežu s Rusijom na Balkanu.⁴³

Potpuno zadovoljstvo nije osjećala niti jedna strana, pogotovo ne Rusija koja je ratifikacijom ugovora izgubila utjecaj nad golemim teritorijem.⁴⁴ Na prvi pogled, Berlinski se kongres uzima kao veliki vanjskopolitički uspjeh Bismarcka, uzevši u obzir da je Rusija unatoč gubitka teritorija i utjecaja na Balkanu potpisivala sporazume i saveze s Nijemcima čak tri puta u razdoblju od 1881. do 1887. godine. S druge strane, Rusi su se osjećali prevarenima od strane Njemačke, što je u kombinaciji s Bismarckovim odlaskom i prestankom nagodbene politike prema Rusiji koja je bila težište Bismarckovog „žongliranja s 5 loptica“ stvorilo rascjep između Petrograda i Berlina.⁴⁵

⁴⁰ U. DIRLMEIER, n.dj. (22), 190.

⁴¹ Krimski rat (1853. – 1856.) sukob je između Ruskog Carstva i koalicije sastavljene od Osmanskog Carstva, Francuske i Velike Britanije. Ruski poraz i njemačka neutralnost označili su kraj Svete Alijanse, saveza sklopljenog između Pruske, Austrije i Rusije.

⁴² Golo MANN, *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*, Fischer-Taschenbuch-Verlag, 2009, 420.

⁴³ Burkhard ASMUSS, „Der Berliner Kongress 1878: Deutsches Historisches Museum“ (<<https://www.dhm.de/lemo/kapitel/kaiserreich/aussenpolitik/berliner-kongress-1878.html>>, zadnji pristup 30. srpnja 2020.).

⁴⁴ G. MANN, n.dj. (42), 420.

⁴⁵ U. DIRLMEIER, n.dj. (22), 191.

3.3. Bismarckova mreža saveza

Pobjeda nad Francuzima na diplomatskom polju dolazi 1881. godine. Francuska prebacuje pogled sa svojih istočnih granica na kolonijalne posjede na sjeveru i sjeverozapadu Afrike. Neizbježan konflikt s Engleskom Bismarck je nastojao iskoristiti sebi u prilog. Upravo su francuska osvajanja na sjeveru Afrike (Tunis 1881. godine) omogućile Bismarcku približavanje Italiji, koja se osjećala ugroženom francuskom sredozemnom politikom.⁴⁶ Italiji je alijansa s centralnim silama bila nužna, te su se pregovori vodili pod pritiskom vremena. Rimska diplomacija u Beču iznijela je i bojazan od širenja francuske liberalne vlasti. Navodi se kako Italija nije samo u opasnosti od francuske sredozemne politike, već se iskazivao strah od širenja revolucije koja bi ugrozila Monarhiju.⁴⁷ Savez između Italije, Njemačke i Austro-Ugarske, tzv. „Dreibund“ ili Trojni savez, bio je uperen protiv Francuske, obvezujući ostale strane na vojno djelovanje ako jedna od zemalja bude napadnuta sa strane Francuske. Ugovor je potpisan na pet godina i produžen 1887. godine. Drugim potpisom, Italija od Njemačke dobiva garanciju za naknadu ako dođe do promjene odnosa koji su vladali na Balkanu. Sporazum je nadalje obnavljan 1891., 1896. i posljednji put 1902. godine kada je ratificiran na dvanaest godina. Upravo je ovaj posljednji otvarao mogućnost izlaska iz saveza, što je Italija i učinila austrijskim napadom na Srbiju na ljeto 1914.⁴⁸

Savez s Austrijom nije sklopljen samo iz bratske ljubavi prema njemačkom narodu koji živi u drugoj državi, već iz geopolitičkih razloga koji su naveli Bismarcka na očuvanje dobrih odnosa sa susjedima s juga. Dobro je uvidio kako bi stvaranje velike Njemačke uvuklo istu u balkansku politiku koja bi sa svojim pitanjem nacionalnih manjina unutar Austro-Ugarske Monarhije stvorila Njemačkoj više problema nego koristi. Slavensko bi stanovništvo slabljenjem Austrije i svojim oslobođanjem težilo prema Rusiji, što bi ugrozilo cijelu istočnu granicu Njemačkog Carstva.⁴⁹

Henry Kissinger u svome djelu „Diplomacija“ govori kako je do udaljavanja između Berlina i Petrograda došlo zbog ruske percepcije o njemačkoj angažiranosti na Balkanu u korist Austrije.

⁴⁶ K. KERSTEN, n.dj. (2), 297.

⁴⁷ Holger AFFLERBACH, *Der Dreibund (Europäische Grossmacht- und Allianzpolitik vor dem ersten Weltkrieg)*, Böhlau, Beč, 2002, 76.

⁴⁸ E. CRAVETTO, n.dj. (23), 320-321.

⁴⁹ K. KERSTEN, n.dj. (2), 293.

Iz više izvora poznato je kako se njemačka diplomacija nije htjela uvući u sukob s Rusijom zbog novih slavenskih nacionalnih država koje su nastale nakon Berlinskog kongresa 1878. godine. Navodi da bi pri starom poimanju ravnoteže snaga, Balkan bio podijeljen na interesne sfere. Ipak, Rusija pod pritiskom panslavena nije mogla dopustiti širenje austrijskog utjecaja na Balkanu, dok s druge strane Austrija nije mogla prihvatiti stvaranje ruskih satelitskih država u svojoj neposrednoj okolini.⁵⁰

Staro prusko-rusko prijateljstvo nije se moglo samo tako odbaciti, što potvrđuju i savezi sklopljeni nakon narušavanja odnosa. Wilhelmova želja za zbližavanje s Rusijom sukobljava se s Bismarckovim planovima o obrambenom savezu s Austrijom. Paralelno s pregovorima s Austrijom, gdje se zaključivao sporazum koji je podrazumijevao vojnu intervenciju ako jedna od sila bude napadnuta od Rusije, Wilhelm je na poziv Rusa pregovarao u Aleksandrovu o ponovnom zbližavanju. Pobjedila je u konačnici politika okretanja leđa Rusiji.⁵¹

Bismarck saveze nije sklapao kako bi trajali vječno. Prilagođavao ih je trenutnoj situaciji i uvijek nastojao izvući korist za Njemačku. Uvijek je tražio maksimum, a nudio najmanje što se moglo ponuditi. Njegova politika temeljila se na tome da se Njemačku ne uvuče u sukob radi tuđih interesa, istovremeno obvezujući drugu stranu na djelovanje ako su u pitanju njemački interesi. Savezi su sklapani na sve strane, ponekad i vrlo kontradiktorni. Njihova slabost ležala je u tome što nisu obvezivali ni jednu stranu na ozbiljne postupke u slučaju sukoba.⁵²

⁵⁰ Henry KISSINGER, *Diplomacija*, prev. Jasna Grubić i Vesna Tomić, Golden Marketing, Zagreb, 2000, 140.

⁵¹ K. KERSTEN, n.dj. (2), 295.

⁵² K. KERSTEN, n.dj. (2), 298-299.

3.4. Agresivna njemačka vanjska politika nakon otpuštanja Bismarcka

Njemački uspjesi u razdoblju između 1871. i 1914. godine mogu se osim gospodarskih razloga, na koje su utjecali razni već spomenuti čimbenici, pripisati i karakteru ovog naroda u koji spada marljivost i precizno obavljanje posla. Ponos Nijemaca na postignuća u posljednjih pedesetak godina prije izbijanja Prvog svjetskog rata nije bio neopravdan. S druge strane, brzina njemačke ekspanzije stvorila je prepreku prirodnoj prilagodbi novonastalog odnosa moći među europskim velesilama.⁵³

Glavni cilj njemačke vanjske politike u razdoblju Bismarckovog djelovanja bilo je sprječavanje stvaranja saveza uperenog protiv Njemačke. Tenzije koje su vladale između ostalih europskih velesila omogućavale su provedbu ove politike. Ipak, Bismarckova politika imala je određenu cijenu koja je od Njemačke zahtijevala da se drži podalje od kolonijalnih posezanja.⁵⁴ Bismarckovim otpuštanjem započinje razdoblje agresivne njemačke vanjske politike.⁵⁵ Novi kancelar Leopold von Caprivi, i ostali koji su ga slijedili u kombinaciji sa sve većim utjecajem novog cara Wilhelma II. određuju novi smjer vanjske politike.⁵⁶ Izgradnja velike pomorske flote i odabira njemačke kompanije za izgradnju željezničke mreže u Osmanskom Carstvu ugrozilo je britansku nadmoć na europskim morima i Bliskom Istoku. Francusko-njemačko rivalstvo i pomoć pružena Austriji protiv interesa Rusije okončali su proces stvaranja velike koalicije europskih sila uperenih protiv Njemačke.

Najveći problem Njemačke nije bio njen rast, već u osobama na vlasti i njihovom konzervativno-militarističkim načinu upravljanja. Upravo oni su zaslužni za guranje vlastite nacije u katastrofu jer nisu shvaćali da bi nastavkom gospodarskog i znanstvenog napretka, mirnim putem ostvarili težnje koje su 1914. pokušali ostvariti ratom.⁵⁷

⁵³ E. CRAVETTO, n.dj. (23), 473-474.

⁵⁴ Christopher CLARK, *The Sleepwalkers: How Europe went to war in 1914*, Harper, 2013, 172-177.

⁵⁵ U. DIRLMEIER, n.dj. (22), 191.

⁵⁶ C. CLARK, n.dj. (54), 177.

⁵⁷ E. CRAVETTO, n.dj. (23), 475.

ZAKLJUČAK

Od osnutka Svetog Rimskog Carstva njemačke su zemlje igrale važnu ulogu u političkom i gospodarskom životu Europe. Ipak, nejedinstvena i teritorijalno rascjepkana nacija sve do druge polovice 19. stoljeća nije vodila glavnu riječ u politici starog kontinenta. Ujedinjenjem njemačkih zemalja pod vodstvom vojno moćne Pruske započinje novo doba, u kojem se, povezivanjem svih resursa kojima su raspolagala bivša kraljevstva, kneževine i slobodni gradovi, Njemačkom Carstvu omogućuje eksplozivan razvoj naspram ostatka europskih zemalja. U kratkom razdoblju dolazi do tranzicije iz agrarne u industrijsku zemlju. Nagli razvoj industrije ugrožavao je vodeće gospodarstvo Velike Britanije, te je preplavilo europska tržišta njemačkom robom. Važno je za shvatiti kako se njemačka želja za statusom velesile sukobljava s interesima ostalih razvijenih zemalja koje odbijaju priznanje novog poretka. One pružaju određene ustupke koji su nedovoljni za državno vodstvo novoosnovanog Carstva. Njemačka je sa sposobnim kancelarom na čelu države vodila nepotrebno oštru politiku unutar Carstva, ali opreznu vanjsku zahvaljujući dobrim procjenama i umijeću Otta von Bismarcka. Dobrim balansiranjem u postojećoj ravnoteži snaga osigurao je povećanje utjecaja Njemačke na ključne europske i svjetske događaje. Njegovi nasljednici nisu imali te sposobnosti što je na kraju rezultiralo nastankom saveza moćnih država uperenog protiv Njemačke. Umjesto da se priželjkivani status dosegne kroz vrijeme i daljnjim napretkom, militarizirani je državni vrh svojim propagandama uvukao Njemačku u rat koji je kao posljedicu imao propast monarhije, ali ne i njemačkog naroda.

POPIS LITERATURE

1. AFFLERBACH, Holger, *Der Dreibund (Europäische Grossmacht- und Allianz Politik vor dem ersten Weltkrieg)*, Böhlau, Beč, 2002, 76.
2. ASMUSS, Buckhard, „*Der Berliner Kongress 1878: Deutsches Historisches Museum*“ (<<https://www.dhm.de/lemo/kapitel/kaiserreich/aussenpolitik/berliner-kongress-1878.html>>, zadnji pristup 30. srpnja 2020.)
3. CLARK, Cristopher, *The Sleepwalkers; How Europe went to war in 1914*, Harper, 2013, 172-177.
4. CRAVETTO, Enrico (Ur.), *Kolonijalna carstva i imperijalizam*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, 2008, 166-475.
5. DIRLMEIER, Ulf, *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb, 1999, 171-191.
6. HEIN, Dieter, *Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert*, Verlag C.H. Beck, 2016, 101.
7. KARDUM, Tomislav, *Vanjska politika Njemačkog Carstva 1871-1890.*, Despot Infinitus, Zagreb, 2020, 30-31.
8. KERSTEN, Kurt, *Bismarck i njegovo doba*, Nolit, Beograd, 1936, 148-299.
9. KISSINGER, Henry, *Diplomacija*, Golden Marketing, Zagreb, 2000, 140.
10. MANN, Golo, *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*, Fischer-Taschenbuch-Verlag, 2009, 420.
11. NONN, Cristoph, *Das deutsche Kaiserreich: von der Gründung bis zum Untergang*, Verlag C.H. Beck, 2017, 86.
12. SCHULZE, Hagen, *Kratka njemačka povijest*, University Press, Srednja Europa, Zagreb, 2012, 78-89.
13. WAWRO, Geoffrey, *The French-Prussian War; The german conquest of France in 1870-1871.*, Cambridge University Press, New York, 34-37.
14. WEHLER, Hans Ulrich, *Das Deutsche Kaiserreich 1871-1918*, Kleine Vandhoek- Reihe, 1999, 11.

